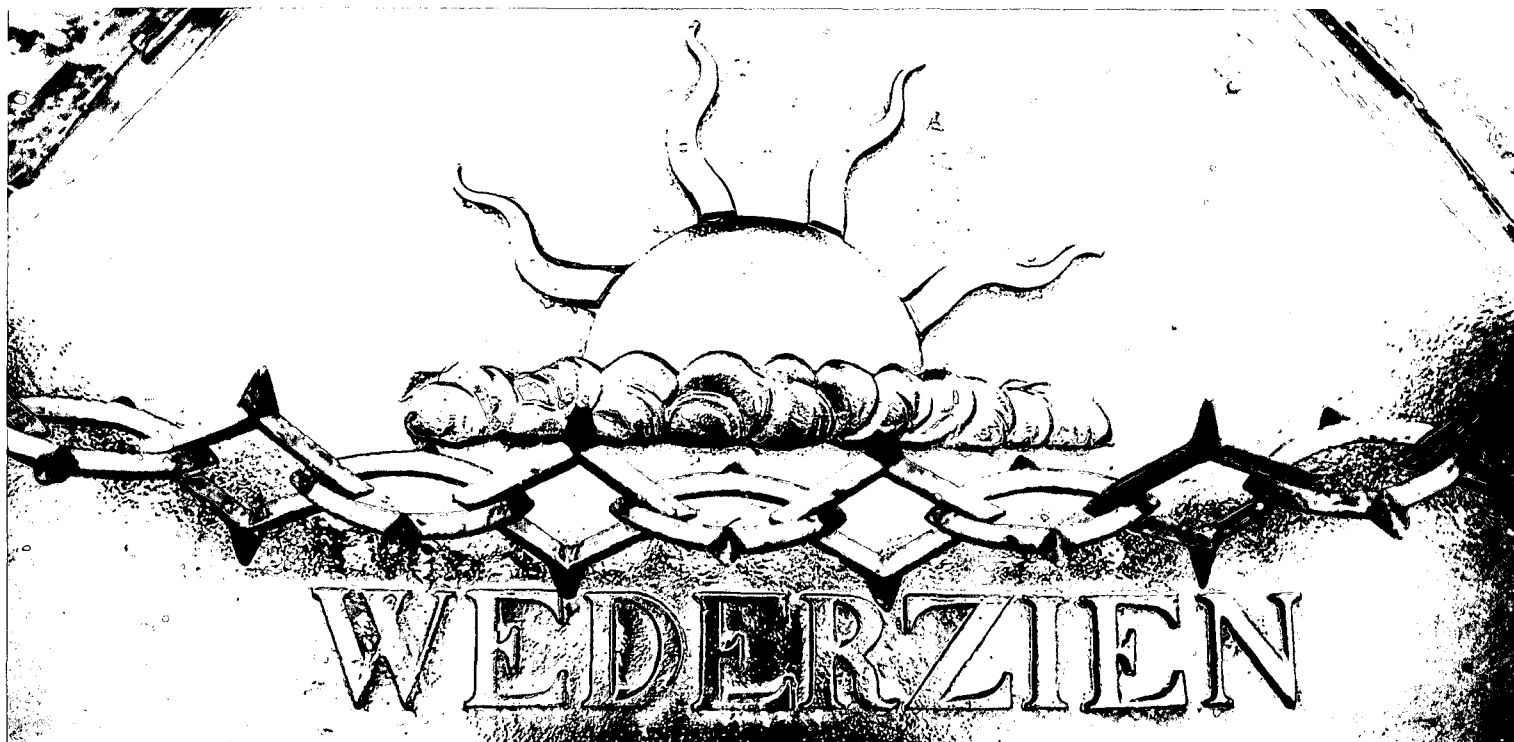

Na zestien jaar eindelijk tweede studiedag over funerair erfgoed

Begraafplaatsen en kerkhoven, hoe nu verder

In 1985 schreef oud-minister *Elco Brinkman* tegen de achtergrond van de decentralisatie van de monumentenzorg en een nieuwe Wet op de lijkbezorging een brief aan alle gemeenten in Nederland met het verzoek meer aandacht te schenken aan het funeraire erfgoed. Veel impact had deze oproep voorsnog niet. De KNOB organiseerde op 12 december 1986 een studiedag, met de titel: 'Begraafplaatsen en kerkhoven, wat doen we ermee.'* Op 11 april dit jaar organiseerde de KNOB in samenwerking met de Rijksdienst, de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB) en de Vereniging De Terebinth opnieuw een studiedag.

Ypie Attema, spreekster namens de Rijksdienst, probeerde antwoord te geven op de vraag: 'Begraafplaatsen en kerkhoven, wat hebben we er eigenlijk voor gedaan?'. Wat heeft de oproep van Brinkman na bijna 17 jaar opgeleverd. De conclusie is niet veel, niet genoeg, maar het funeraire erfgoed wint toch steeds meer plaats op de culturele erfgoedkaart van Nederland. Een begraafplaats is niet alleen een rustplaats voor de doden, maar ook een groen oase van rust voor de levenden, besluit Attema haar inleiding.

Goedbedoeld projectiel van Brinkman
Ypie Attema, verbonden aan de Rijksdienst Monumentenzorg, geeft een zo volledig mogelijk antwoord op de vraag, wat we eigenlijk voor begraafplaatsen en kerkhoven hebben gedaan. De brief van Brinkman, waarin hij wees op de waarden van ons funeraire erfgoed, kwam in feite bij gemeenten neer als een ongeleid projectiel, want enige vorm van voorlichting, laat staan beleid en financiële toezegging ontbrak. De meeste gemeenten wisten er dan ook geen raad mee. Op grond van de nieuwe

Graf in Groenlo.

Wet op de Lijkbezorging (ruimen na 10 jaar mogelijk) bestond namelijk de vrees, dat het niet mogelijk zou zijn begraafplaatsen of grafmonumenten onbepaald in stand te houden, ook al zou behoud om cultuurhistorische redenen gewenst zijn. Slechts enkele gemeenten reageerden op het schrijven met bijvoorbeeld een verzoek om plaatsing op de rijksmonumentenlijst. Omdat de Rijksdienst toen al bezig was met het Monumenten Inventarisatie Project, moest er in de meeste gevallen gewacht worden; prioriteiten lagen elders.

Door het enorme geldvretende en tijdrovende inventarisatie- en selectie project is de Rijksdienst jaren niet ontvankelijk geweest voor andere projecten en is er onvoldoende gestimuleerd vanuit de overheid. Misschien wel juist daardoor zijn vooral buiten de overheid vele initiatieven ontplooid, zoals de oprichting van de Terebinth en een Teleac cursus over dood en begraven, terwijl onlangs het Nederlands Uitvaartmuseum werd opgericht. Op 11 mei stond op de Achterpagina van NRC Handels-

Reeks funeraire cultuur

's Ochtends werd de inleiding op de reeks Funeraire Cultuur van de Terebinth gepresenteerd. In deze serie, waarin 25 deeltjes zijn gepland, verschenen al beschrijvingen van begraafplaatsen in Den Haag, Zwolle en de Alblasserwaard & Vijheerenlanden.

De inleiding heeft als titel *'Doodse dingen; funeraire cultuur in landschappelijk verband'* en werd geschreven door *Wim Cappers*. In 90 bladzijden, voorzien van vele afbeeldingen, wordt de geschiedenis van de funeraire cultuur in ons land beschreven. De Terebinth vraagt hernieuwde aandacht voor het historische, kunstzinnige, biologische, landschappelijke, ecologische, symbolische, genealogische en heraldische belang van begraafplaatsen en gedenktekens en voor de betekenis in verband met de rouwverwerking. De belangrijkste begrippen worden uiteengezet en de funeraire cultuur wordt in een bredere context geplaatst. Het historische overzicht – van hunebedden, zerken en stèles naar urnen bij crematoria en gedenkparken – eindigt met een aanzet tot een protocol voor het selecteren en beschermen van funeraire cultuur.

Zo zou het crematorium Velsen met de urnentuin, in combinatie met de particuliere begraafplaats Westerveld, het nabijgelegen station en het kantoor- en ontvangstgebouw van *W.M. Dudok* als een cultuurlandschap in z'n geheel beschermd moeten worden. Zij tonen de samenhang in de opkomst van de crematiebeweging. Belangstelling en waardering voor de rustplaats is eind vorige eeuw dankzij de inzet van De Terebinth enorm toegenomen. De onafhankelijke vereniging ijvert, sedert de oprichting in 1986, voor het behoud en onderhoud van begraafplaatsen en voor een blijvende respectvolle zorg voor onze doden. Zij is kenniscentrum voor funeraire cultuur in de oorspronkelijke omgeving, houdt zich bezig met inventarisatie, organiseert excursies en symposia. De vereniging opereert landelijk en adviseert verschillende instanties.

De reeks dient als gids bij het bezoek van een begraafplaats of kerkhof.

Soesterberg, Uitgeverij Aspekt BV, 2002. 96 p. ISBN 90 5911 057 9 Prijs ca € 10 per deeltje.

Zutphen. Monument voor ir. A. van Hasselt, eind 19de eeuw betrokken bij de bouw van de spoorbrug over de IJssel en opgericht door werknemers van een spoorwegmaatschappij in 1908. Foto: Bert Pierik.

blad het lachende hoofd van *Wim van Vlaanderen* tussen zijn collectie grafzerken en -tekens, die hij sedert de jaren '60 verzamelde en die de basis zullen vormen voor het Uitvaartmuseum.

Het project 'Kerken in het Groen', een Gronings initiatief en een samenwerkingsverband tussen verschillende organisaties en overheden, draagt zorg voor het schoonmaken en

herstellen van 50 kerkhoven met behulp van vrijwilligers. Het voert te ver alle initiatieven te noemen, maar bekijkt men bijvoorbeeld de site dodenakkers.nl en surft men via de links over het net, dan is het aanbod van en de diversiteit aan informatie overweldigend.

Begeleiding van verval

Begeleiding van het verval is de term die door het architecten-duo *Braaksma* en *Roos* werd geïntroduceerd, hetgeen inhoudt dat alleen hoogstnoodzakelijke ingrepen worden gedaan. Het bureau van Braaksma & Roos Architecten is langzamerhand gespecialiseerd in het opstellen van herstelplannen en het restaureren van

kerkhoven en begraafplaatsen. Zij ontwikkel- den bijvoorbeeld een speciaal grafmobiel om zerken te lichten, zodat de ondergrondse ruimten hersteld kunnen worden. Hoe ver ga je met het opknappen van de zerken en wat maak je schoon? Sommige mossen kan men laten zitten, andere begroeiingen, zoals bepaalde algen zijn schadelijk. Zoals natuursteenskun- dige *Schellevis* tijdens de studiedag zei: 'Je moet niet kunnen zien dat je geweest bent', en dat is bijvoorbeeld op de Joodse begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel en de begraafplaats aan de Groenesteeg in Leiden het geval.

Database

Er zijn in ons land ca 4.000 begraafplaatsen of kerkhoven. Van 3200 zijn sedert 1998 de loca- tiegegevens in een database vastgelegd door de Rijksdienst in samenwerking met Terebinth. Inmiddels zijn ruim 1100 kerkhoven en begraaf- plaatsen en objecten daarop beschermd. De RDMZ en het LOB verrichten momenteel onderzoek naar de status van 25 beschermde kerkhoven en begraafplaatsen ter voorberei- ding van het te ontwikkelen beleid. Uit het onderzoek, dat overigens nog niet helemaal is afgerond, kan echter wel geconcludeerd wor- den dat bescherming tot op heden maar zelden heeft geresulteerd in de beoogde instandhou- ding. Bovendien wordt er nog steeds vaak onvoorbereid en onzorgvuldig geruimd. Sommige begraafplaatsbeheerders wisten niet eens dat zij een monument beheerden! Dat daar nu verandering in gaat komen moge duidelijk zijn. De stad Utrecht heeft bijvoor- beeld onlangs de drie algemene begraafplaatsen opgenomen in de ecologische hoofdstructuur. En in Zutphen zouden de landschappelijke begraafplaats uit 1840 naar ontwerp van *Zocher*, het omliggende wandelgebied, de Berkel en de Berkelpoort aangemerkt kunnen worden als een Belvederegebied.

RDMZ heeft in samenwerking met verschil- lende instanties (zoals gemeente, historische vereniging) een Blauwdruk ontwikkeld voor de Instandhouding en ontwikkeling van de (gesloten) Algemene begraafplaats Zeist. Deze blauwdruk wordt nu toegepast op de Joodse Begraafplaats in Overveen, met de vraag of de systematiek ook op een totaal andere soort begraafplaats van toepassing kan zijn.

Voor het formuleren van beleid moeten er vele vragen beantwoord worden, maar in eerste instantie de vraag waarom we het voor de toekomst willen behouden. Begraafplaatsen zijn levende monumenten, waar begraafactivi- teiten bij instandhouding en bescherming een wezenlijke factor zijn.

Samenwerking noodzakelijk

De LOB is een landelijk organisatie, die eige- naren (gemeenten en kerkgenootschappen) van begraafplaatsen verenigt en door middel van

Begraafplaats in Zutphen. J.D. Zocher richtte deze in als landschapspark. De lichte gedenk- stenen steken af tegen het donkere geboomte. Foto. W. Cappers.

discussie en kennisoverdracht staat voor een beter beheer van begraafplaatsen. Samen- werking met deze organisatie, die in het ver- leden door tegenstrijdige belangen moeizaam bleek, is van essentieel belang. In ieder geval was voorzitter *Mr. W.G.H.M. van der Putten* van de LOB in zijn inleiding positief gestemd en meldde, dat zijn organisatie nu tot verdere samenwerking bereid is: 'Zeg nu maar gewoon wat jullie willen, zet dat op papier', zei hij tot de aanwezigen. Begraafplaatsen kampen met een enorm ruimtegebrek, 40 tot 60% bewaren uit de vakken van na 1940 is onmogelijk zegt van der Putten vervolgens. Alhoewel nog wat terughoudend - want beheerders kampen voortdurend met ruimtegebrek - toont hij zeker bereidwilligheid.

Echter het gezamenlijk beleidsplannen ontwik- kelen met eenduidige uitgangpunten en een heldere structuur (een beheersplan op langere termijn), is de enige mogelijkheid om in har- monie tot oplossingen te komen. En dan zijn er nog financiële en juridische aspecten, die verre van eenvoudig zijn. Het is dus zaak, dat de erva- ringen die de afgelopen jaren zijn opgedaan worden gebundeld en dat alle verschillende partijen voortaan samenwerken. Het zal geen sinecure zijn en er is nog heel wat werk aan de winkel. V

olgend jaar organiseren RDMZ, LOB en Terebinth een vervolgstudiedag met als thema instandhouding en exploitatie van beschermde begraafplaatsen. De vaart lijkt er nu na 16 jaar eindelijk in te zitten.

* Zie hiervoor: *Bulletin KNOB*, 86 (1987) nr 5. Cate, A. ten, en B. Franssen. 'Begraafplaatsen en kerkhoven, wat doen we ermee?'. In: *Heemschut*, 64(1987) 2, p. 7-10.

Informatie:

- Tijdens de studiedag werd er een formulier met stellingen, suggesties en aanbevelingen m.b.t. de instandhouding van kerkhoven en begraafplaatsen uitgedeeld. Men kan deze opvragen bij Leon Bok, project medewerker bij de RDMZ, e-mail: l.bok@amr.nl of RDMZ t.a.v. Y Attema, Postubs 1001, 3700 BA Zeist. Het verzoek is mee te denken, aanvullingen en suggesties te doen.

- *Brochures Rijksdienst*, Info restauratie en beheer no. 16 (1999) 'Algen, korstmossen en mossen op monumenten', no. 18 (2000) 'Instandhouding en herstel van historische natuur- stenen graftekens', en no. 19(2000) 'Instandhouding van historische graftekens van ijzer, kunststeen en hout'.

- *Bulletin KNOB*. Een uitgebreid verslag van deze studiedag zal in een van de komende nummers van het bulletin geplaatst worden. Bureau KNOB, Mariaplaats 51, 3511 LM Utrecht. Tel. 030-2321756. www.knob.nl
- *De Terebinth*; vereniging tot herstel van zorg rond dood en rustplaats. Postbus 85177, 3009 MD Rotterdam. Tel/fax: (010) 4212762. e-mail: terebinth@box.nl De deeltjes in de reeks *Funerair Erfgoed* zijn ca € 10 per deel en kunnen bij de Vereniging besteld worden. Intekenen op de serie is ook mogelijk. De Vereniging geeft ook een kwartaalblad uit.

- www.begraafplaats.org
- www.dodenakkers.nl; een website over funerair erfgoed in Nederland. Een website die sinds april 2001 online is. Het is een niet-commer- cieel initiatief.